

Peter Madsen har i artiklen "Noter om Aristoteles' Poetik" i Poetik 1.4 omtalt og delvis tilsluttet sig problemstillingen i en artikel af G. Genette: "Vraisemblance et Motivation" i Communications nr. 11. Jeg vil i den forbindelse komme med nogle kritiske kommentarer til aspekter af Genettes artikel og kommentere et enkelt punkt i PM's artikel, og vil tilsidst opstille en ikke-normativ beskrivelsesmodel for "sammenhæng" i givne værker, set i relation til personer og grupper.

Når jeg vil kritisere G.'s artikel er det ikke blot for dens "egen" skyld, men også fordi G.'s synspunkter delvis er hentet fra de russiske formalister; G.'s betragtninger over Don Quixote er således tydeligt inspireret af Sklowskij's artikel om Don Quixote (findes fx. i *Theorie der Prosa* 1966 pp. 89–130). Dele af kritikken retter sig således også mod formalisternes opfattelse af litteraturen som kneb i den snævre fortolkning, hvor de forskellige kneb bliver betragtet som metoder for forfattere til at narre læserne på. Det kan delvis betragtes som et spørgsmål om sprogbrug; enten kan man sige: disse elementer i teksten konnoterer "realisme", eller også kan man sige: disse elementer i teksten har forfatteren indsat for at give en illusion af realisme", men den sidste type udsagn fører let til ikke-immanente forklaringer, atomisme etc.

G.'s artikel opsummeres i en fodnote til slut i artiklen. G. skelner mellem tre slags *récit*: a) le *récit vraisemblable*, ou à motivation implicite b) le *récit motivé* og c) le *récit arbitraire*. Men derefter står der: "On constate alors que, formellement, rien ne sépare le type *a* du type *c*. La différence entre *récit "arbitraire"* et *récit "vraisemblable"* ne dépend que d'un jugement au fond, d'ordre psychologique ou autre, extérieur au texte et éminemment variable: selon l'heure et le lieu, tout *récit "arbitraire"* peut devenir *"vraisemblable"*, et réciproquement. La seule distinction pertinente est donc entre les *récits motivé* et *non-motivé*. Cette distinction nous reconduit, d'une certaine manière, à l'opposition déjà reconnue entre *récit* et *discours*." De distinktioner, som G har opstillet gennem artiklen, erklærer han således til slut for ikke-immanente distinktioner, med undtagelse af *motivé-non-motivé*, der endda bliver en slags variant af *récit-discours*. G.'s indførelse af semi-intentionalistiske argumenter (cf. Wimsatt: *The Verbal Icon* (1954) 1966 pp. 3-20; Beardsley: *Aesthetics*, passim), af typen: 'Balzac indfører motivationer for at tilsløre handlingens arbitraritet', i stedet for at beskrive funktioner i den lukkede autonome text, er derfor en unødvendig og farlig sløring af distinktioner. Ved denne intentionalistiske procedure sammenblandes to kritiske procedurer: 1. udfindelse af kohærensregler og kohærenssystemer for definatorisk – ikke "ontologisk" – autonomgjorte tekster. 2. udfindelse

af kohærenssystemer og -regler (værdisystemer/ideologier) i sociale systemer, og 2.a. påvisning af evt. homologi eller kausalrelationer mellem de i 1. og 2. beskrevne systemer.

En af hovedindvendingerne mod G.'s artikel er, at der indsmugles en objektiv "virkelighed", hvorudfra teksterne kan beskrives. S. 19f. fx. skriver G. bl.a.: "... la fonctionnalité des éléments du récit *see dissimule* sous un masque de détermination causale:" og senere: "... : don Quichotte est donné comme érudit pour *justifier l'intrusion* de passages critiques. ." (min understregning), og i artiklen taler G. desuden om tekstens arbitraritet. Det betænkelige ved udtryk som "dissimuler", "intrusion" og arbitraritet er, at de implicit forudsætter et "objektivt" basisreferenssystem, hvorudfra man kan bedømme graden af arbitraritet og anomali i teksten.

Nogle steder indtager G. en deskriptiv attitude, fx. p. 17f, hvor han skriver: "Mais il est sans doute de plus saine méthode de considérer d'abord le récit comme totalement libre, puis d'enregistrer ses diverses déterminations comme autant de restrictions accumulées que de postuler au départ une "détermination unique et imitatrice du réel". Men i næste sætning afspores han i sine indskrænkninger, idet han siger: i princippet kan en sætning fuldføres på en hvilken som helst måde:" ... mais en réalité (sic!), les choses ne se passent pas ainsi: écrivant *La marquise* ... , l'auteur sait déjà s'il terminera la scène sur une bombance ou sur un suicide, et c'est donc en fonction de la fin qu'il choisit le milieu.". Om forfatterens intentioner kan man imidlertid kun gætte i det omfang de er strukturer i værket, så at omtale forfatterens intentioner og værkets genese vil kun føre til en fordobling af værket. Desuden hævder G., at tekster er teleologisk styret. Men at hævde, at tekster principielt er teleologisk determineret, er ligeså ubeviseligt som at hævde, at de er kausalt determinerede. Vi kan kun konstatere, at teksten *foreligger*, og ud fra den foreliggende text må vi så beskrive de forskellige elementers funktion i teksten. Nogle tekster kan vi måske få de bedste beskrivelser af ved at antage, at den fortløbende selektion styres af kausalforhold, andre kan lettere beskrives ved teleologiske relationer. Selvom vi i det foreliggende eksempel kender én parameter, fx. at scenen vil ende i selvmord, er der stadig en masse ubekendte parametre ell. paradigmer, selvmordet kan fx. exekveres med pistol, gift, hængning etc. En given handlingsstruktur ell. en given sluttilstand kan med andre ord realiseres ved et meget stort antal forskellige handlingsforløb. Med sit udsagn om, at virkningerne determiner årsagerne, kan G. muligvis mene, at antallet af ubestemte parametre bliver mindre ved en finalistisk betragtningsmåde end ved en kausal betragtningsmåde, men han indrømmer i ethvert tilfælde p. 19, at en stor type tekster, nemlig de tekster hvor det tematiske aspekt er dominerende, ikke i nævneværdig grad kan bestemmes ved en handlingsfinalistisk betragtningsmåde.

Bag G.'s interesse for de forskellige måder at fuldføre sætningen: "La Marquise..." kan man endvidere ane en inspiration fra informations-teorien. Dette synspunkt tager sit udgangspunkt i en interesse for de psykologiske forhold omkring læseprocessen: Givet Teksten $T = s_1, s_2 \dots, s_n$, hvor stor er sandsynligheden for, at man af kæden $s_1 \dots, s_x$ kan beregne elementet s_{x+1} , og dermed dettes informationsværdi. En sådan beskrivelse af teksten udfra kædens elementers probabilitet eller im-probabilitet forekommer imidlertid ikke hensigtsmæssig, så længe selve beskrivelsesproceduren ikke er fuldt formaliseret, og så længe man ikke har defineret det normsystem i forhold til hvilket, elementerne vurderes som sandsynlige, resp. usandsynlige.

PM har i Poetik I.4, p. 32f lavet en afbildning fra mængden af værker til $[0,1] \times [0,1]$, idet det for ethvert værk v mht. en given person p er antaget, at man kan bestemme graden af explicitet i v og graden af overensstemmelse mellem personens og værkets normsystem. Det PM egentlig gør er for et givet værk at definere grad af explicitet $s(v) \in (0,1)$ og graden af overensstemmelse mellem person p og værket v ved $m(v,p) \in (0,1)$ og dernæst sandsynlighed af værket v for person p ved $P'(v,p) = (s(v) + m(v,p))\sqrt{2}$ (ell. efter normalisering $P(v,p) = (s(v) + m(v,p))/\sqrt{2}$).

Hvis der med sandsynlighed menes grad af kohærens, vil det være mere hensigtsmæssigt at tale om fællesmængden mellem læserens normsystemer og værkets normsystem, idet det for "forståelsen" af værket er ligegyldigt, om der er overensstemmelse mellem værkets normsystem og det af læserens normsystemer, som læseren rent privat er tilhænger af. Med denne definition af sandsynlighed synes følgende eksempel at give et modexempel mod PM's specielle form af P : Lad et værk indeholde 2 kohærensrelationer, hvoraf den ene er fuldstændig explicit, og den anden er ikke-explicit. Dette værk vil for ingen læser få sandsynligheden $P(v,p) = 1$. Men hvis værket læses af en person, der netop har den ikke-explicite kohærensrelation i sit "normsystem", vil værket være fuldstændigt "sandsynligt" for personen.

Hvis der med grad af sandsynlighed menes moralsk "sandhed" ell. "ønskværdighed" ell. grad af "overensstemmelse med virkeligheden", vil vi for grad af explicitet i værket = 1 og grad af overensstemmelse med læserens normsystem = 0 få $P(v,p) = 1/2$. Men ifølge definitionen af sandsynlighed skulle graden af sandsynlighed være 0.

Desuden synes jeg, at antagelsen af, at P er af den ovennævnte form, er alt for restriktiv, man kunne lige så godt have bibeholdt at graden af sandsynlighed var en funktion af $P(v,p) = F(S(v), m(v,p))$, idet der ikke er vist nogle konsekvenser af den specielle form.

I stedet for som G. at benytte begreber som "motivation", "vraisemblance", etc. vil jeg, i lighed med PM, foretrække at arbejde med begrebet

sammenhæng ell. kohærens. Desuden vil jeg generalisere begrebet således, at ethvert værk betragtes som karakteriseret af en mængde af kohærensrelationer. Denne definition implicerer, at alle værker regnes for fuldstændigt kohærente. Desuden vil begrebet kohærens ikke apriori have noget med sandsynlighed at gøre.

I ethvert samfund ell. enhver gruppe vil der til et givet tidspunkt være et sæt alment accepterede "sammenknytningsregler", alment accepterede motiver og lign. En handling, der fx. bygger på ét individs "taknemmelighed" over for et andet individ, behøver ikke at explicitere dette i gruppen A, hvis reglen "t" er def. i A's system, men må explicitere den i gruppen B, hvis "t" ikke er defineret i B's system. Men selvom et medlem af B fik expliciteret "t", er der ikke dermed sagt noget om at han accepterede teksten T, hvori "t" var expliciteret, som værende i overensstemmelse med "virkeligheden". Han kunne fx. stemple teksten som usandsynlig, men kohærent.

Som eksempler på kohærenssystemer og kohærensrelationer kan angives: "rim", "alliteration", "viewpoint", "gravitationsloven", "symbol", "psykologi", "ideologi", etc.

Vi vil nu betragte en mængde af værker V og en mængde af personer A og lade T være tidsaksen. Lad yderligere M være mængden af alle kohærensrelationer.

Vi vil nu definere et kohærenssystem som en vilkårlig delmængde af M, i.e. mængden af kohærenssystemer = mængden af delmængder af M.

Til ethvert værk $v \in V$ knyttes de i v forekommende kohærensrelationer. Vi definerer nu de for v karakteristiske kohærenssystemer som mængden af delmængder af disse. Lad denne være $f(v)$.

Til en person p på tidspunktet t kan ligeledes knyttes en mængde af kohærensrelationer. En delmængde, $g(p,t)$, af de hertil svarende kohærenssystemer er de karakteristiske kohærenssystemer for p på tidspunktet t. Kohærenssystemerne i $g(p,t)$ er de eneste kohærenssystemer p "kender" til t. For en given person p fremkommer variationen af g over tiden ved, at o udbygger sin uddannelse, kommer i kontakt med forskellige værker, danner nye kohærenssystemer af allerede "kendte" kohærensrelationer etc.

For hvert v gælder, at nogle af de i $f(v)$ forekommende kohærenssystemer er explicitte, lad disse være $e(v)$. Hvis et værk er fuldstændigt præsenteret for p til t, da er $e(v) \subseteq g(p,t)$.

Et kohærenssystem k er således kohærent for v mht. p til tidspunktet t hvis $k \in g(p,t) \cap f(v)$. Dette implicerer at ethvert kohærenssystem, der er explicit i v, vil være kohærent for v mht. en vilkårlig person p til t, hvis denne har v fuldstændigt præsenteret.

Vi har nu, at et værk er kohærent for en gruppe B af personer til tidspunktet t, hvis $\forall p \in B: f(v) \subseteq g(p,t)$. Hvis værket er fuldstændigt explicit, dvs. $f(v) = e(v)$, da er værket kohærent for en vilkårlig mængde af personer, der har v præsenteret til t.

Vi kan nu definere en "kultur" ell. "horizont" for en gruppe af personer eller et samfund, B, til tidspunktet t ved $\bigcap_{p \in B} g(p,t)$.

Lad V_1 være en mængde af værker produceret i perioden $T_1 = [t_1, t_2]$. De fælles kohærenssystemer for disse værker er $K(T_1) = \bigcap_{v \in V_1} f(v)$. $K(T_1)$ kan interpreteres som periodens karakteristika.

Ligeledes hvis $T_1 = [t_1, t_2]$; $T_2 = [t_2, t_3]$ og V_1, V_2 er mængden af værker udkommet i hhv. T_1 og T_2 ; da er T_1 's specielle karakteristika (fx. "stil") i forhold til T_2 : $K(T_1 : T_2) = \bigcap_{v \in V_1} f(v) \setminus \bigcap_{v \in V_2} f(v)$. (hvor $D \setminus E = \{x \mid x \in D \wedge x \notin E\}$). Tilsvarende kan T_1 's specielle karakteristika i forhold til andre perioder defineres. Vi har nu en afbildning af $V \times A \times T$ ind i mængden af delmængder af kohærenssystemerne, nemlig $(v, p, t) \mapsto (g(p, t) \cap (f(v), f(v)))$, hvor $g(p, t) \cap f(v)$ angiver mængden af fælles kohærenssystemer for v og p til t . Graden af kohærens kan nu tænkes defineret ved en funktion $G: V \times A \times T$ ind i $[0, 1]$, hvor G er af formen $G(v, p, t) = F(g(p, t) \cap f(v), f(v))$.

F må have følgende egenskaber:

$\forall E: F(E, E) = 1$; $\forall E: F(\emptyset, E) = 0$; $\forall E: C \subseteq D \Rightarrow F(C, E) \leq F(D, E)$. En meget enkel funktion ville være $F(C, D) = \frac{m(C)}{m(D)}$, hvor $m(C)$ angiver antallet af

kohærensrelationer der forekommer i kohærenssystemer, der er elementer i C . En så enkel funktion forekommer dog ikke rimelig.

Man kan yderligere tænke sig at personen p til tidspunktet t har givet en præordning $\lesssim_{p,t}$ på $g(p, t)$, (dvs. på mængden af karakteristiske kohærenssystemer for p til t). (En præordning er en binær, reflexiv og transitiv relation). Vi vil for $C \in g(p, t)$ og $D \in g(p, t)$ interpretere $C \lesssim_{p,t}^* D$ ved at kohærenssystemet D er foretrukket ell. egalt med kohærenssystemet C for personen p til tidspunktet t . Denne præordning vil medføre at vi på et givet tidspunkt får inddelt p 's kohærenssystemer i en ordnet mængde af ækvivalensklasser. $\lesssim_{p,t}$ implicerer, at vi for alle p, t får defineret en præferenceordning på mængden af værker V , idet vi definerer $v_1 \lesssim_{p,t}^* v_2$ hvis og kun hvis $g(p, t) \cap f(v_1) \lesssim_{p,t} g(p, t) \cap f(v_2)$. $\lesssim_{p,t}^*$ er en præordning på mængden af værker. $(v_1 \lesssim_{p,t}^* v_2)$ interpreteres ved, at værket v_2 er foretrukket ell. egalt med v_1 for personen p til t . $\lesssim_{p,t}$ behøver apriori ikke at have nogen sammenhæng med den præordning, der fås ved at ordne efter kohærens. Fx. kan man tænke sig en person, for hvem en ugebladsnovelle er mere kohærent end Rifbjergs Camouflage, men alligevel foretrækker denne sidste.

Ligeledes kan vi definere en præferenceordning for en mængde af personer B ved: $v_1 \lesssim_{B,t}^* v_2$ hvis og kun hvis $\forall p \in B: v_1 \lesssim_{p,t}^* v_2$. Gruppen B 's smag er defineret ved denne præferenceordning.

Med ovenstående definitioner er komponenterne i en deskriptiv æstetik

givet. Disse er: 1. Inventarisering af kohærensrelationer. 2. Præferenceordninger på disse. Kohærensrelationerne kan i denne forbindelse kaldes Æstemer, hvorved man vil forstå de mindste relationer, hvorpå præferenceordningerne er definerede, og kohærenssystemer vil analogt kunne kaldes Æstetemer.

Ved de ovenstående definitioner ville de aristoteliske begreber som "sandsynlighed" og "nødvendighed" ikke referere til kohærenssystemerne, men til præferenceordningerne def. på disse. Og herved er det uheldige sammenfald af kohærenssystem og præferenceordning, som G. og delvis også PM har impliceret, blevet undgået.

Note:

Torben Kragh Grodal.

ϵ læses: "element i"

$\forall$ læses: "for alle"

$\cap$ læses: "fællesmængde"

$\emptyset$ læses: "den tomme mængde"

$\subseteq$ læses: "indholdt i"

$\bigcap_{a \in A}$ læses: "fællesmængden for alle a der er elementer i A"

"Transitiv": b foretrukket eller egal for a og c foretrukket for b medfører at c er foretrukket for a.

"Reflexiv": a foretrukket eller egal med sig selv.

LITTERATURNOTE

Christian Metz: *Essais sur la signification au cinéma* (Editions Klincksieck, Paris 1968). ca. 40 kr.

Christian Metz's bog er den første om emnet filmsemiologi. Den består af en halv snes artikler, der alle tidligere har været offentliggjort i diverse tidsskrifter. Dette forhold gør, at bogen ikke kan betragtes som nogen samlet fremstilling af emnet, med mindre man da vælger at sige, at denne bog er identisk med emnet filmsemiologi (det er næppe nogen overdrivelse). Anskuets på denne måde får bogen interesse også som "dokument" om, hvorledes en disciplin bliver til, idet Metz har valgt at genoptrykke sine gamle artikler i uændret skikkelse, men med fyldige noter, hvori han redegør for sin nuværende stilling til de omtalte problemer.

Findes der et *filmsprog*? Det mener Metz, der gør. Men udtrykket kan forstås på to måder: 1. artikulation af alle en films meddelelser, 2. en specifik filmisk artikulation af særlige filmsproglige elementer. Det er i den sidste betydning, Metz bruger udtrykket "langage cinematographique", og bogen er et forsøg på at placere dette niveau i forhold til filmens øvrige betydningsniveauer. Filmsemiologien kan således ikke være nogen lukket disciplin, fordi den på den ene side (ligesom litteratursemiologien, etc.) er en del af semiologien, men på den anden side også fordi filmen betjener sig direkte af mange andre semiologiske systemer.

Filmsemiologien kan ikke betragtes som nogen "fuldt udviklet" disciplin, snarere er den en heterogen samling begreber og metoder, der kan beskrive afgrænsende regioner indenfor det, man kan forestille sig som emnet for en strukturel filmforskning. Christian Metz's bog er et pionerarbejde af to grunde: fordi den søger at skitsere de teoretiske principper for at filmsemiologien overhovedet skal kunne etableres som videnskab, samt fordi den leverer os udviklede begreber og metoder til at beskrive en del af den filmsproglige artikulation (i begge de ovennævnte betydninger af ordet).

Jens Toft.